

התפנית שעדיין לא התרחשה

שר הפנים אופיר פינס בכנס סיכוי ברהט :

”האפליה היא ממוסדת, היא בילט-אין, היא טבועה לתוך המערכות עצמן”

דו"ח ועדת אור עורר עם פרסומו ביקורת בקרב הציבור הערבי בישראל, בעיקר עקב הימנעות הוועדה מהטלת אחריות אישית על פוליטיקאים ובכירים במשטרה להרג 13 המפגינים. לצד הביקורת, טען יו"ר ועדת המעקב העליונה לענייני ערבים, **שווקי ח'טיב** בכנס סיכוי ברהט כי אלמלא התעלמה מהן הממשלה, מסקנות ועדת אור "יכלו לשמש תפנית היסטורית לקראת עתיד של שיתוף ושוויון" ביחסיה של המדינה עם האזרחים הערבים, כמו גם ביחסים שבין האזרחים הערבים והיהודים בישראל. "הנה הערבים אומרים, למרות הביקורת, אנו רואים בדו"ח נקודת תפנית ביחס בין הערבים לבין היהודים, ביחס בין הממסד לאוכלוסייה הערבית. לצערי, מה עשתה הממשלה? במקום זה הקימה את ועדת לפיד - ועדה פוליטית, עם כתב מינוי מורחב שנותן בידה סמכויות ללמוד ולהוסיף על מסקנותיה של ועדת חקירה ממלכתית".

התפנית ההיסטורית שעדיין לא התרחשה עמדה בבסיס הדיונים בכינוס רהט, שעסקו בסוגיות השוויון בשיח הציבורי בישראל, והפיתוח השוויוני הלכה למעשה. המנכ"ל-השותף של סיכוי, **שלום (שולי) דיכטר**, אמר בכנס כי העמותה צפתה מראש שמסקנות הוועדה לא יבוצעו. מתוך הנחה מראש שהשלטון בישראל לא ימהר ליישם שוויון מלא בין אזרחים יהודים לערבים, סברה עמותת סיכוי כי חובה על ארגוני החברה האזרחית לתבוע מן הממשלה את יישום המסקנות ואת השוויון בין האזרחים. לצורך כך, סיכוי פיתחה את תוכנית המעקב אחר יישום מסקנות הוועדה.¹ **דיכטר** הדגיש כי מטרת המעקב אינה רק להתריע על הכשלים ביישום המסקנות, אלא גם ובעיקר להניח על השולחן גישה חלופית והצעות מעשיות ליישום השוויון בין יהודים לערבים.

הדוברים בכינוס התמקדו בהיבטים שונים בתוכנית המתגבשת לפיתוח הנגב והגליל, אשר הוגדרה על-ידי **עו"ד עלי חייזר**, מנכ"ל-שותף של סיכוי כ"הפליה מובנית וניסיון לייחוד הנגב והגליל במסווה של פיתוח". ראש העיר רהט, **טלאל אלקרינאווי**, קרא לפיתוח משותף, יהודי-ערבי, של הנגב והגליל; "לא זה על חשבון זה ולא זה על חשבון זה". הוא הצביע על האפליה במשאבים שמקצה משרד הפנים לרשויות מקומיות ערביות לעומת ישובים יהודיים. כך, לדבריו, ההוצאה לנפש שמקצה משרד הפנים לרהט עומדת על 2,800 ש"ח בשנה, לעומת 12,000 ש"ח לנפש בשנה ביישובים יהודיים שכנים. את דבריו חיזק ראש העיר אום אל-פחם ודובר התנועה האיסלאמית, **שיח' האשם עבד-אל רחמן**, שאמר כי העירייה שבראשה הוא עומד הצליחה להוסיף לתקציבה כ-18 מיליון ש"ח בתוך שנים ספורות בזכות שיפור הגבייה, אך הוא עומד חסר-אונים מול תושבים המתלוננים על התעשייה, על התשתיות, על הניקיון, על החינוך, ועל המחסור בחדרים בבתי הספר, משום שלעירו אין תוכנית מיתאר מאושרת.

ראש העיר רהט, **אלקרינאווי**, קרא עוד להקמת ישובים חדשים לערבים, תוך פתרון בעיית הקרקעות של הבדואים בנגב והסרת האיום על היישובים הלא מוכרים, בהם חיים למעלה מ-

¹ התוכנית ממומנת על-ידי המשלחת של מדינות אירופה בישראל ומשרד החוץ ההולנדי. צוות התוכנית כולל את איימן עודה ורועי פולקמן – מנהלים שותפים, ונעזר במחלקת המחקר של העמותה: נדא מתא ומיכל בליקוף, ובצוות המנהלי: אלכסנדרה קליין-פרנקה, אמירה קראקה.

60,000 תושבים. בהקשר זה, **חסיין אלרפאיעה**, יו"ר המועצה האזורית של הכפרים הבלתי מוכרים בנגב, פנה לשר הפנים דאז, אופיר פינס, שנכח בכינוס, ולשרי מפלגת העבודה ככלל, לעמוד בהבטחות חוזרות ונשנות לפתור את בעיית היישובים הלא מוכרים. אלרפאיעה ציין כי בקרב אלף המשפחות שבתיהן מאויימים בצו הריסה, 200 הן משפחות של חיילי צה"ל.

שלום (שולי) דיכטר חיזק את החשש שהעלה **אלקרינאווי** כי התוכנית לפיתוח הנגב תפלה לרעה את תושבי האזור הערבים, וזאת על סמך טיוטת הסכם שהגיעה לידי ועניינה הקמת שותפות בין חברה פרטית "דרומה עידן הנגב" לבין הסוכנות היהודית לתכנון הפיתוח בנגב. לדברי דיכטר, מעיון בטיוטה עולה כי מטרתה הענקת זיכיון לסוכנות היהודית על התכנון לפיתוח הנגב. הטיוטה מציינת במפורש כי זהו אמצעי לקידום המשימות האסטרטגיות המרכזיות של הסוכנות. "המנדט של הסוכנות היהודית הוא לסייע ליהודים בכל העולם. בחבר מדינות העמים, בארגנטינה, בכל מקום. אבל ליהודים", אמר **דיכטר**, "איך תקפיד מדינת ישראל על האינטרסים של כל האזרחים בנגב ובגליל, כולל הערבים, כאשר המתכנן הוא הסוכנות היהודית? לסוכנות היהודית יש רקורד מפואר של פיתוח, אבל ליהודים בלבד. בפועל, במשך שישה עשורים היא הרחיבה בפעולותיה את הפער של פיתוח של התשתיות בין ישובים יהודים וערביים, בצורה כזאת שבאוקטובר 2000 אי אפשר כבר היה לגשר מעל הפער הזה".² דיכטר קרא לממשלה לקחת אחריות שלמה ובלעדית על פיתוח הנגב והגליל, ולארגוני החברה האזרחית – לתבוע כי הפיתוח יהיה שוויוני.

לדברי **עאידה תומא**, חברת הוועד המנהל של סיכוי, בנוסף לתוכנית הכוללת לפיתוח הגליל והנגב, המועצה לביטחון לאומי שוקדת על תוכנית מקבילה, לפיתוח היישובים הערביים. תומא הצביעה על האבסורד במעורבות המועצה לביטחון לאומי בפיתוח ישובים. לדבריה: "אם יש שתי תוכניות כאלה, אחת לערבים ואחת לפיתוח הנגב והגליל, אז אפשר לקרוא בין השורות ולהבין שהראשונה היא לערבים והשנייה היא לא לערבים".

תגובות הממסד

שר הפנים, **אופיר פינס**, הסכים עם הדוברים בכינוס כי הפיתוח בישראל איננו שוויוני. "לא להלכה ולא למעשה". לדבריו, "אחת הדרכים להתמודד עם בעיות, קודם כל לשים אותם על השולחן. אני אומר לכם כשר הפנים בישראל, שהפיתוח במשך עשרות שנים הוא איננו שוויוני. נקודה. משום בחינה. לא ברמת התכנון ולא ברמת הביצוע והאפליה היא ממוסדת, היא בילט-אין, היא טבועה לתוך המערכות עצמן". השר-לשעבר פינס הדגיש במיוחד את האפליה הקשה בתחום אזורי תעסוקה ואזורי תעשייה בין המגזר היהודי למגזר הערבי. "לאזורי התעשייה יש שני שימושים. קודם כל יצירת מקומות עבודה, ושנית, חיזוק העורף הכלכלי של הרשות המקומית כגורם שיכול לעמוד על שתי רגליים בזכות עצמו ולא להיות סמוך באופן קשה וקיצוני על שולחנה של הממשלה". לשם כך, אמר פינס, "בכל שיתוף פעולה אזורי בין רשויות שסמוכות על אזור תעסוקה או על אזור תעשייה, חייבים לשלב גם את הרשויות הערביות לתוך אזורי התעשייה". פינס ציין כי כותרת מדיניותו כשר פנים צריכה להיות "לעבור מאפליה ממוסדת לאפליה מתקנת", אך הודה כי תקופת כהונתו עלולה להיות קצרה מכדי ליישם את המדיניות.

² תגובת דובר הסוכנות היהודית כפי שנמסרה לעיתונאים שבדקו את נושא הטיוטה: "המדובר הוא בחברות שהוקמו לצורך תכנון הפיתוח של הנגב והגליל באופן שכל התושבים ייהנו מהפירות באופן שוויוני, יהודים וערבים כאחד. המטרה היא להביא להשקעות מחו"ל ולגייס פילנטרופים לפיתוח תשתיות תעסוקה ותיירות. הסוכנות אינה סבורה כי הנצחת הפערים היא שיטה ואף הקמנו יחידה מיוחדת לטיפול באוכלוסייה הלא-יהודית בנגב".

אפרת דובדבני, המנכ"לית של משרד המשנה לראש הממשלה שמעון פרס, אשר תיכנן את פרויקט פיתוח הנגב והגליל, טענה בכינוס כי התוכנית תיטיב עם כל תושבי הנגב והגליל, יהודים וערבים כאחד, וכי בצוותי התכנון של הפרויקט היו שותפים ערבים רבים, באופן יחסי.

משה פאול, ראש המועצה האזורית בני שמעון, קרא לתושבי הנגב היהודים והערבים לפתח תוכניות לשיתוף פעולה ברמה המקומית ולתבוע את מימושן מהממשלה, כדי להימנע מגישות פיתוח מונחתות מלמעלה. הוא ציין כי המועצה פיתחה אזורי תעשייה בצומת שוקת ובצומת להבים שהרווחים מהם מתחלקים בשוויון בין ישובים יהודים לערבים.

הממונה על מחוז הדרום במשרד הפנים: הגישה הפטרנליסטית מול הגישה הרגולטיבית

דבריו של הממונה על מחוז הדרום במשרד הפנים בעת הכינוס, **דודו כהן** מובאים כאן בקיצור הכרחי, אך ללא שינוי: "אני מאמין שאחת מנקודות המפתח לסגירת פערים ויצירת שוויון בין יהודים וערבים היא האישה הבדואית, בחינוך, בהכשרה, בהשכלה, ביציאה לשוק העבודה. להלכה, כמו שאמרתי קודם, כל האפשרויות קיימות. אף אחד לא מונע ממנה ללמוד ולהתקדם. אלא מה, קיים קושי פנימי בחברה בכל מה שקשור לקידום השוויון ולשדרוג מעמדה של האישה הבדואית. אני נפגש הרבה עם ראשי מועצות, רשויות, מגזרים ואני שואל את עצמי מתי יהיה היום שבו אני אפגוש חברת מועצה בדואית. כנראה שלא יהיה בקדנציה שלי, וחבל".

"אני הרבה מאוד מתלבט עם עצמי באשר לגישה ליצירת השוויון. אני מאלה שכל הזמן שואלים את עצמם הרבה מאד שאלות, מה לעשות. יש את הגישה הפטרנליסטית ויש את הגישה הרגולטיבית. הגישה הפטרנליסטית אומרת: אני כרשות, כממשלה, כמדינה, יודע יותר ממך, הערבי, מה טוב בשבילך, ולכן על מנת שתגיע לשוויון עם האזרח היהודי בהשכלה, בהכשרה ובהכנסה לנפש, אני אחליט בשבילך מה טוב בשבילך. הגישה הרגולטיבית היא גישה שאומרת שראשית הממשלה צריכה וחיבת להסדיר את נושא ההתיישבות, את נושא החינוך, את נושא הפיתוח, את נושא התעסוקה. זה תפקידה כרגולטור. זה תפקידה להסדיר, ליצור תנאים. מכאן והלאה מה עושים התושבים בעניין הזה? האם הם משתלבים בתהליך, נלחמים נגדו, מנסים לעצור אותו? לכן יש מצבים שהמדינה פשוט קובעת ומתקדמת. כי היא לא יכולה לעצור במקום. היא לא יכולה להשאיר ואקום. כי כשיש ואקום, דברים לא טובים קורים בשטח".

תגובה לטענותיו הנוגעות לאישה הבדואית ניתן למצוא בדברים שנשאה **ספא אבו רביעה**, דוקטורנטית ומרצה לאנתרופולוגיה באוניברסיטת בן-גוריון, ופעילה למען זכויות נשים בכלל והנשים הבדואיות בפרט: "הכרה בפריפריה וטיפול בבעיות ההזנחה ממנה אנו סובלים, מעלה את הטיפול הדרוש והנחוץ בנשים הערביות הבדואיות בנגב, אשר התעלמות מהאוכלוסייה הפלסטינית בארץ מחקה את קיומן ונוכחותן, אפילו מעל לנתוני הסטטיסטיקה הרשמיים המגיעים לאחוזי האבטלה, האנאלפביתיות והעוני שהם מנת חלקן היומיומי של הנשים הפריפריאליות בנגב. אלו סובלות מקשיים עצומים במיקומן, אפילו לא בתוך, אלא מחוץ לסולם העוני והאבטלה המוכר והרשמי בישראל. ההתייחסות היחידה לאותן נשים היא ההתייחסות לרחמן המאיים על האיזון הדמוגרפי בארץ, או במקביל מהווה איום בפוטנציה על ביטחון המדינה ותושביה הישראלים. המעגל הבלתי אנושי בעליל של העוני. המחסור, הייאוש והאין מוצא, הכולל ילדים ולא מספרים, נשים ולא רחמים (מלשון רחם). אנשים ולא איום ביטחוני, זועק להצלה ולחילוץ. זועק לעתיד. שאיפתנו היא להגיע למקורות ההשפעה וקבלת החלטות במדינה, אולם

על מנת למקם רגלינו במסלול הטיפוס בסולם זה, עלינו תחילה להיאבק על עתידנו. עתיד הכולל: חשמל, מים זורמים, כביש, סימון שמות הישובים במפה, התייחסות ציבורית אנושית, עתיד הכולל יציאה מהעוני, חינוך והשכלה, שילוב במקורות תעסוקה, עתיד הכולל יציאה מהבלתי אנושי בעליל, אליו הוכנסנו ובתוכו מוקמנו".

מדברי הסופר עמוס עוז:

אנחנו מדברים על שני דברים שהם פשוטים ועתיקים יותר מכל המדינות שבעולם. כל אדם יודע מה הם. אנחנו מדברים על צדק ואנחנו מדברים על סולידריות. אנחנו מדברים על מאבק חברתי לא רק פוליטי, אלא חברתי, אנושי, סולידרי. מאבק לכך שלא יהיו כאן אנשים בלתי מוכרים, שלא יהיו כאן כפרים בלתי מוכרים, שלא יהיו כאן מדינות בלתי מוכרות באזור הזה, שלא יהיה כאן סבל בלתי מוכר. כולנו אני אומר לכם. כולנו מוכרים, כולנו מכירים, ולכן כולנו מחוברים לפחות בהתנדבות לעם. לא נכון הדבר רק לחכות לממשלה. לא נכון הדבר רק להתחנן לפתיחת הברזים או לדרוש פתיחת ברזים. הממשלה לא אבא שלנו, והמדינה לא אמא שלנו. של אף אחד. לא של היהודים ולא של הערבים. התפיסה הזאת שהמדינה זה האבא והממשלה זה האמא ואני זה הילד שצריכים לדאוג לו, לא תגיע אלינו רחוק. יש דברים שאפשר לעשות אותם רק בכוח של חברה אזרחית, של ארגוני התנדבות, שבהם רופאים הולכים בהתנדבות למקום שיש בו חולים שאין להם רופא, או אין להם די רופאים. ומורים הולכים בהתנדבות למקום שיש בו תלמידים שאין להם די מורים. ואזרחים הולכים לעזור במקום שבו עזרתם נחוצה או להפגין במקום שבו נחוץ. גם בחוץ לארץ.

מדברי המחזאי סלמאן נאטור:

אומרים "נגזר עלינו לחיות ביחד". אני אומר לא נגזר על היהודים והערבים לחיות ביחד, כל אחד מאתנו בוחר לחיות כאן ויש לו את כל האופציות לעזוב את הארץ הזאת. אבל אנחנו בחרנו לחיות כאן, לא נגזר עלינו. והרבה דברים נגזרים עלינו כמיעוט ערבי לאומי בארץ הזאת. לפעמים כולל השפה. אני הייתי רוצה שאולי נגיע למצב שהבחירה של היהודי לדבר בעברית או בערבית תעמוד בפניו כמו שהבחירה עומדת בפני עכשיו³. הוא יוכל לדבר בערבית או בעברית גם אם הוא יהודי או ערבי וכולם יבינו. אולי זו אחת השאלות שיש לחשוב עליהם בעתיד לא רק בהקשר של שוויון זכויות ושוויון הזדמנויות ושוויון בתקציבים, אלא בכלל בראיה לעתיד. ואם בכל זאת אנחנו בחרנו ולא נגזר עלינו, כשני עמים, לחיות ביחד אנחנו צריכים גם לבחור את צורת החיים שלנו. אנחנו לא צריכים לקבל את מה שנגזר עלינו לא מהממשלה, לא ממדינת מעצמה, לא מהיסטוריה ולא משום דבר. גם לא מכוחות אחרים. אנחנו צריכים, כאנשים כחופשיים, לבחור את צורת החיים שלנו. אנחנו צריכים להחליט ביחד איזה מדינה כאן תהיה. אנחנו צריכים להחליט ביחד איך אנחנו ננהל את החיים שלנו ביום-יום, איך אנחנו נחיה, מה יהיה המצב. זאת הבחירה. זה להיות אדם חופשי במדינתו או בחברתו או במולדתו. ככה אני מבין את החופש שלי להיות אזרח בתוך המדינה, שיש לי את הזכות לבחור את צורת החיים שלי, יחד עם השכן, יחד עם החבר, יחד עם האחר. ככה אני מבין את החופש של אזרח חופשי.

³ הדובר הודה למארגני הכנס שדאגו לתרגום מערבית לעברית, כך שיוכל לדבר גם בערבית, שפתו.